

TIL VA MADANIYAT

ISSN 2181-922X

UZBEKISTAN

LANGUAGE & CULTURE

O'ZBEKISTON

2024 Vol. 1

www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz

ISSN 2181-922X

O‘ZBEKISTON:

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN:

LANGUAGE AND CULTURE

2024 Vol. 1

www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Bosh muharrir: Shuhrat Sirojiddinov

Bosh muharrir o'rinbosari: Nodir Jo'raqo'ziyev

Mas'ul kotib: Ozoda Tojiboyeva

Tahrir kengashi

Hamidulla Dadaboyev, Mustafo Bafoyev, Samixon Ashirboyev, Shodmon Vohidov (Tojikiston), Qozoqboy Yo'ldoshev, Farhod Maqsudov, Adham Ashirov, Zohidjon Islomov, Bahodir Karimov, Almaz Ulvi (Ozarbayjon), Shamsiddin Kamoliddin, Roza Niyoymetova, Aftondil Erkinov, Uzoq Jo'raqulov, Sulton Normamatov, Dilnavoz Yusupova, Dilorom Ashurova, Nozliya Normurodova, Odinaxon Jamoldinova, Ziyoda Teshaboyeva.

Tahrir hay'ati

Nazef Shahrani (AQSH)	Abdulaziz Mansur (O'zbekiston)
Elizabetta Ragagnin (Italiya)	Timur Xo'jao'g'li (AQSH)
Ahmadali Asqarov (O'zbekiston)	Tanju Seyhan (Turkiya)
Isa Habibbeyli (Ozarbayjon)	Xisao Komatsu (Yaponiya)
Akmal Nur (O'zbekiston)	Allzoda Saidumar (Tojikiston)
Akrom Habibullayev (AQSH)	Nikolas Kantovas (Buyuk Britaniya)
Bahtiyar Aslan (Turkiya)	Akmal Saidov (O'zbekiston)
Emek Uşenmez (Turkiya)	Mark Toutant (Fransiya)

"O'zbekiston: til va madaniyat" jurnali - lingvistika, tarix, adabiyot, tarjimashunoslik, san'at, etnografiya, falsafa, antropologiya va ijtimoiy tadqiqotlarni o'rganish kabi sohalarni qamrab olgan akademik jurnal.

Jurnal bir yilda to'rt marta chop etiladi.

Jurnalning maqsadi - ko'rsatilgan sohalarga oid dolzarb mavzulardagi bahs-munozaraga undaydigan, yangi, innovatsion g'oyalarga boy, o'z konsepsiyasiga ega bo'lgan tadqiqotlarni nashr etishdir.

Ingliz, rus va o'zbek tillaridagi, shuningdek, boshqa turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi. Iqtisodiy tahlillar hamda siyosatga oid maqolalar e'lon qilinmaydi.

Jurnalda kitoblarga yozilgan taqrizlar, adabiyotlar sharhi, konferensiyalar hisobotlari va tadqiqot loyihalari natijalari ham e'lon qilinadi. Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

O'zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi, 103.

Email: uzlangcult@gmail.com

Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

Alisher Navoi Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature

Editor-in-Chief: Shuhrat Sirojiddinov

Deputy Editor in Chief: Nodir Jurakuziev

Executive secretary: Ozoda Tajibaeva

Editorial board

Hamidulla Dadaboev, Mustafo Bafoev, Samikhan Ashirboev, Shodmon Vohidov (Tajikistan), Qozoqboy Yuldashev, Farhad Maksudov, Adham Ashirov, Zohidjon Islomov, Bahodir Karimov, Almaz Ulvi (Azerbaijan), Shamsiddin Kamoliddin, Roza Niyozmetova, Aftondil Erkinov, Uzoq Jurakulov, Sulton Normamatov, Dilnavoz Yusupova, Dilorom Ashurova, Nozliya Normurodova, Odinakhan Jamoldinova, Ziyoda Teshabaeva

Editorial Committee

Nazif Shahrani (USA)	Abdulaziz Mansur (Uzbekistan)
Elisabetta Ragagnin (Italy)	Timur Kozhaoglu (USA)
Ahmadali Asqarov (Uzbekistan)	Tanju Seyhan (Turkey)
Isa Habibbeyli (Azerbaijan)	Hisao Komatsu (Japan)
Akmal Nur (Uzbekistan)	Alizoda Saidumar (Tajikistan)
Akrom Habibullaev (USA)	Nicholas Kontovas (Great Britain)
Bahtiyar Aslan (Turkey)	Akmal Saidov (Uzbekistan)
Emek Uşenmez (Turkey)	Marc Toutant (France)

"Uzbekistan: Language and Culture" is an academic journal that publishes works in the field of linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies.

The journal is published four times a year.

The purpose of the journal is to publish the results of the latest research that are rich in new, innovative ideas and has its own concept, which stimulates debate on topical issues in these areas.

The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcome. We do not publish economic analyses or political articles.

In addition to research articles, the journal announces book and literary work reviews, conference reports and research project results.

The authors' ideas may differ from those of the editors'.

Alisher Navoi Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature.

103, Yusuf Khos Hojib, Yakkasaray, Tashkent, Uzbekistan.

Email: uzlangcult@gmail.com

Website: www.uzlc.navoiy-unl.uz

MUNDARIJA

Lingvistika

Нозлия Нормуродова

Теоретические вопросы антропоцентризма в контексте развития современной лингвистической науки.....6

Muqaddas Abdurahmanova

O'zbek va turk tillaridagi leksik omonimlarni lingvokognitiv aspektda tadqiq etish asoslari.....26

Elçin İbrahimov

Günümüzde Türk Devlet ve Topluluklarında Ortak İletişim Dili Sorunu...44

Eldar Asanov

Türk-run bitiklari ilk o'rta asrlar O'rta Osiyo turklarida ijtimoiy status, ijtimoiy notenglik va xotira kategoriyalarini tushunish manbasi sifatida.....57

Hasamuddin Hamdard

Afg'oniston o'zbek tili va adabiyotiga matbuotning ta'siri.....77

Adabiyotshunoslik

Oybarchin Abdulhakimova

Abdulla Oripov lirik konsepsiyasining adabiy-estetik muhit bilan mushtarakligi.....85

Mahira Hajiyeva

Ufq tushunchasi hamda adabiyotda utopik va distopiya tushunchalarining kesishishi.....100

Sotsiologiya. Psixologiya

Sabohat Kalanova

O'zgaruvchan jamiyatda avlodlar almashinuvi jarayonlarining differentsiatsiyasi.....112

Tarix. Manbashunoslik

Azizullah Aral

Qadim Xurosondagi Navoiy obidalarining bugungi ko'rinishi.....124

CONTENT

Linguistics

Nozliya Normurodova Theoretical Issues of Anthropocentrism in the Context of the Development of Modern Linguistic Science.....	6
Muqaddas Abdurahmanova Basics of Research of Lexical Homonyms in the Uzbek and Turkish Languages in the Linguocognitive Aspect.....	26
Elchin Ibrahimov The Problem of Common Communication Language in Turkish State and Community Today.....	44
Eldar Asanov Old Turkic Inscriptions as a Source for Understanding the Categories of Social Status, Social Inequality, and Memory among Early Medieval Turks in Central Asia.....	69
Hasamuddin Hamdard The influence of the Press on the Uzbek Language and Literature of Afghanistan.....	77

Literature

Oybarchin Abdulhakimova The commonality of Abdulla Oripov's lyrical Conception with the literary-aesthetic environment.....	87
Mahira Hajiyeva Concept of Horizon and the Intersection of Utopian and Dystopian Visions in Literature.....	100

Sociology. Psychology

Sabohat Kalanova Differentiation of Processes of Generational Exchange in a Changing Society.....	112
--	-----

History. Source studies

Azizullah Aral Today's View of Navoi Monuments in Ancient Khorasan.....	124
---	-----

O'zbek va turk tillaridagi leksik omonimlarni lingvokognitiv aspektda tadqiq etish asoslari

Muqaddas Abdurahmanova¹

Abstrakt

Maqolada o'zbek va turk tillaridagi omonimlarni lingvokognitiv aspektda o'rganish asoslari yoritilgan. Dunyo tilshunosligida omonimiyaga doir tadqiqotlarning, asosan, qiyosiy-tarixiy, sistem-struktur paradigma asosida o'rganilgani qayd etilgan. Tildagi omonimiya hodisasi talqinida turlicha yondashuvlar, o'zaro zid qarashlarning mavjudligidan qat'i nazar omonimiya hodisasining til o'zlashtirishda, voqelikni, fikrni yashirin tarzda ifodalashda va badiiy matnda turli xil ma'nolarni anglatishdagi ahamiyati ko'rsatib berilgan.

Antroposentrik paradigma tilni undan foydalanuvchilarning qiziqishi, dunyoqarashi, tafakkuri, idroki asosida o'rganishi qayd etilib, omonimiyaning shaxs tafakkurini rivojlantirishdagi o'rni ko'rsatib berilgan. Xorij tilshunosligida omonimlarni antroposentrik tadqiq qilishga qaratilgan izlanishlar tahlil qilinib, o'zbek va turk tillaridagi omonimlarni lingvokognitiv yo'nalishda tadqiq etishning nazariy asoslari mavjudligi ko'rsatib berilgan. O'zbek va turk tillaridagi omonimik qatorlarda ifodalangan lingvokognitiv xususiyatlar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: *omonim, omonimiya, leksik omonim, omonimik qator, dominanta, mental omonim qiyosiy-tarixiy paradigma, sistem-struktur paradigma, tuyuq, askiya, ta'rix, tajnis, iyhom, lingvokognitiv xususiyatlar, antroposentrik paradigma.*

Kirish

Jahon tilshunosligida omonimlar muayyan til doirasida va tillararo muammo sifatida tadqiq etilgan. Bir til dorasidagi tadqiqotlarda lingvistik yo'nalish ustunlik qiladi [Боронина 1964, 155; Барановская 1969, 295]. Sinxron aspektdagi izlanishlarda omonimlarni leksik-semantik, struktur-grammatik jihatdan tahlil

¹Muqaddas Abdurahmanova – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

E-mail: Mabduraxmanova20@gmail

ORCID ID: 0009-0004-6987-3501

Iqtibos uchun: Abdurahmonova, M. 2024. "O'zbek va turk tillaridagi leksik omonimlarni lingvokognitiv aspektda tadqiq etish asoslari". *O'zbekiston: til va madaniyat* 1: 26 – 43.

qilish yetakchilik qiladi [Bogdanova 2004]. Omonimlar leksik, grammatik xususiyatlar va so'z yasash jarayoni mahsuli sifatida tahlil etilgan [Tabutarova 2013]. Tadqiqotlarda omonimlarning shakllanish omillari yoritilgan, polisemiya hodisasiga munosabati [Nikutayeva 2003], badiiy-stilistik imkoniyatlari o'rganilgan. Omonimlar kompyuter lingvistikasi yonalishida ham tahlil etilgan.

Omonimlar bir xil talaffuz qilinuvchi, ammo mutlaqo har xil ma'noga ega bo'lgan so'z va so'z shakllaridir. A.A. Shaykeyevich omonimlar termini ostida so'z va so'zshakllarini nazarda tutgan, ma'no strukturasi leksik ma'nodan tashqari grammatik ma'noni ham e'tiborga olgan [Shaykevich 1959, 127]. Bir tizimdagi tillar doirasidagi izlanishlarda hodisaning umumiy va farqli jihatlarini, tillararo hodisa sifatida namoyon bo'lishi, yondosh tushunchalarga munosabati, leksik-semantik xususiyatlari tahlil etilgan [Barzilovich 1972, 125].

Omonimiya hodisasi va omonimlar talqini turkologiyaning asosiy masalalaridan biri bo'lib kelgan. Mo'g'ul tillari va turkiy tillar sintaksisidagi omonimlik o'rganilgan. Turkiy tillarning omonimlik xususiyatlari qiyosiy aspektida tavsiflangan. Qozoq, chuvash, boshqird, qirg'iz, tatar, turkman, ozarbayjon, tuva, xakas, yoqut, qoraqalpoq, no'g'ay, qo'miq tillaridagi omonimlar tadqiq etilgan.

Omonimlarga bag'ishlangan tadqiqotlarning aksariyati lingvistik aspektidagi tahlillar asosida amalga oshirilgan bo'lib, hodisaning mohiyatini ilmiy jihatdan yoritishga xizmat qiladi.

Omonimlarning tildagi o'rni va lingvokognitiv yo'nalishdagi tadqiqotlar

Omonimiya muammosi tilshunoslik ilmi qaqar qadimiydir. Ba'zi tilshunoslar omonimlarni tilning lug'at boyligi deb bilsa, boshqalari omonim bu «tilning nuqsoni» (A.A.Reformatskiy, A.N. Gvozdev) deb bilishadi. L.A. Bulaxovskiy, O.S. Axmanova, R.A. Budagov kabi tilshunoslar omonimiyani tan olishgan, hatto ba'zi hollarda nutqni yoki matnni tushunishni qiyinlashtirsa-da, unga til nuqsoni sifatida qarashmagan. Omofon va omograflar omonimning turi yoki omonimga yondosh soha sifatida qaralgan [Golovin 2007].

Tildagi omonimiya hodisasi, uning muloqotdagi o'rni, kommunikatsiya jarayonidagi vazifasi olimlar tomonidan turlicha baholangan. Xususan, I.S.Logacheva olimlarning omonimlar haqidagi qarama-qarshi fikr va baholarini tahlil qilgan. Omonimlarning tinglovchiga qiyinchilik tug'dirishi sabab tildagi nuqson sifatida qaralgani, muloqot uchun "samarasiz" deb baholangani, matnni

idrok qilish bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlarda retsipyentning vaqtga reaksiyasi cho'zilgani asosida muloqot jarayonini sekinlashtiradi, deb xulosa qilingani qayd etilgan. O'z navbatida, fikr ifodasidagi o'rni nuqtayi nazaridan omonimiyaning polisemiya kabi so'zlovchi uchun samarali ekanligi, tilning ixchamligini ta'minlaydigan ijobiy hodisa sifatida baholangani, omonim, omofon, omoshaklning muloqotda qiyinchilik tug'dirmasligi, doimo nutqiy vaziyat va kontekstda neytrallashuvi haqidagi fikrlar keltirilgan [Logacheva 2009, 55]. Bu o'rinda omonimlarni tildagi "samarasiz va ortiqcha" deb baholagan qarashlar til hodisalariga yuzaki yondashishning bir ko'rinishi ekanligini ta'kidlaymiz. Negaki tilshunoslar qayd etganlaridek, tilda ortiqcha yoki samarasiz hodisa bo'lmaydi. Har bir til hodisasi nutq jarayoni mahsuli sifatida ma'lum bir lisoniy omil va lingvistik, mantiqiy maqsad asosida shakllanadi. Dunyo tillarining aksariyatida omonimiya hodisasi mavjudligi, muayyan tilning ichki taraqqiyot omillari va boshqa tillar ta'sirida yuzaga kelishi bu hodisaning lingvistik qonuniyatlar asosida shakllanishi hamda kommunikatsiya jarayonida turli funktsiya bajarishini ko'rsatadi. Ch. Davlyatova "til belgisining assimetriyasi, ya'ni ifoda plani bilan mazmun plani o'rtasidagi umumiy tafovutlar tilning "nomukammal tuzilishi" natijasi emas, balki muqarrar va zaruriy hodisa bo'lib, ularsiz tabiiy inson tili me'yoriy holatda namoyon bo'lmasligi va rivojlana olmasligini qayd etgan [Davlyatova 2017].

Omonimiya borasida olib borilayotgan tadqiqotlarning ma'lum bir qismida lingvokognitiv, psixolingvistik tahlillar kuzatiladi. Bu esa tildagi omonimiya hodisasining muloqot vositasi taraqqiyotidagi o'rnini ko'rsatish bilan bir qatorda, til sohiblari-ning tafakkurini rivojlantirishdagi ahamiyatini ta'kidlashga ham xizmat qiladi.

Dunyo tilshunosligida og'zaki omonimiya tadqiqiga bag'ishlangan izlanishlar mavjud. Tadqiqotlarda mahalliy tillarni o'rganishga bo'lgan talabning yuqori ekanligi qayd etilgan. Mahalliy tillardan biri sifatida Sumatra Utara provinsiyasi janubidagi turli hududlarda uchraydigan mandailing mintaqaviy tili qayd etilgan. Mandailing tilidagi omonimiya shakli, omonimiya munosabatlari yoritilgan. Ma'lumotlar Labuhanbatu, Sungai Kanan tumani, Batang Gogar qishlog'idagi o'troq aholi og'zaki nutqidan olingan. Ma'lumotlarning to'g'riligi turli xil adabiyotlardan havolalar berish orqali isbotlangan. Mandailing tiliga oid bir xil shakldagi mustaqil morfemalar, omonimiya shaklidagi kompleks shakl, ya'ni murakkab

morfemalar o'rganilgan [Rodiyah Harahap 2020, 50].

Omonimlar ma'lum bir hissiy, aqliy jarayonlar yoki voqea-hodisalarga miya javob reaksiyasini o'rganuvchi yo'nalish usullari yordamida ham tahlil qilingan.

Anna Yurchenko yetakchiligidagi amalga oshirilgan tadqiqotda ko'p ma'noli va omonim so'zlar turlicha qayta ishlangani, ammo so'zlarni qayta ishlash mexanizmlari hali ham aniq emasligi qayd etilgan. Ushbu tadqiqotning maqsadi metonimiya, metafora va omonimlarni tushunish jarayonini o'rganishga qaratilgan. Tajriba sifatida ishtirokchilardan ikki so'zdan iborat va omonim tarkibli birikmalarni o'qish so'ralgan. Natijalarda ko'p ma'noli so'zlarning metonimik va metaforik ma'nolarini tushunish o'rtasida farq kuzatilgan. Metonimik va literal sezgilar o'rtasidagi birlamchi ta'sir mental leksikada yagona ifodaga ega, degan fikr tasdiqlangan. Bundan farqli ravishda, polisemantik so'zlarning majoziy ma'nolari so'zlarning asl ma'nolariga juda cheklangan birlamchi ta'sir ko'rsatishi, xuddi shunday natijalar omonimlar uchun ham xos ekanligi ta'kidlangan. Tadqiqotchilar metaforik ma'nolar mental leksikonda alohida ifodalarga ega bo'lishi kerak, degan xulosaga kelishgan [Yurchenko, <https://ssn.com>].

Xorijda amalga oshirilgan tadqiqotlarda omonimiya bilan bog'liq muammolarni hal qilish usullari ishlab chiqilgan. Imlo o'zgarishlari tilni qayta ishlashda muammolarga olib kelgan til, ya'ni yapon tili misolida omonimlarni ajratib turadigan va omofonlarni birlashtirgan so'z ma'nosini klasterlash usuli taqdim etilgan. Tokenlarni alohida semantik guruhlariga klasterlash uchun matnli (kontekstli) tartiblash usulidan (BERT) foydalanilgan. Bu usuldan sinonimik misollarni bitta tasviriy shaklga solish uchun ham istifoda etilgan. Bu normallashtirishning ahamiyatini til modelida ham, transliteratsiyada ham ko'rish mumkin [Kevin 2020].

Omonimiya va polisemiya o'rtasidagi farq, so'z ma'nosini aniqlash texnik imkoniyatlar va amaliy tajribalar yordamida amalga oshirilgan. So'zlarni omonim yoki ko'p ma'noli deb tasniflash, so'z semalarining grafiklarini tugunlar va ular orasidagi semantik bog'liqlikni alohida qirralar sifatida tasvirlash haqida so'z yuritilgan. Zamonaviy omonimlar bazasini yaratish, shuningdek, mavjudlarini yangilash masalasi ko'tarilgan. Ma'lumotlar bazasi omonimlar ro'yxatini va ularning qisqacha ta'riflarini o'z ichiga olishi, ular WordNetning tegishli qidiruv tizimlarida ko'rsatilganligi qayd etilgan. Omonim va ko'p ma'noli so'zlar to'plami nisbatan baholanishi va ishlab chiqilgan usullar omonimlar miqdorini

aniqlashda eng samarali natijalarga olib kelishi asoslangan [Habibi 2020].

Omonimlar tarjimasi bilan bog'liq masalalar tahlil qilingan. Talabalarining foydalanish paytida duch kelishi mumkin bo'lgan muammolardan biri sifatida omonimlarni ingliz tilidan arab tiliga tarjima qilish masalalari o'rganilgan. Ikki tilli lug'at yordamida omonimlarning passiv tarjimasi, ya'ni ingliz tilidan arab tiliga tarjima qilish jarayonlarida uchraydigan muammolar yechimi, ikki tilli lug'atdan foydalanish shartlari tavsiflangan. Tarjima jarayonida talabalar foydalanadigan strategiyalar anketa usulida aniqlangan. Ikki tilli lug'atdan foydalanish samaradorligi test asosida baholangan. Natijalar omonimlar uchun yetarlicha ekvivalentlar taqdim etmagani sababli ikki tilli lug'atlarning omonimlar tarjimasida har doim ham muvaffaqiyatli bo'lavermasligi ko'rsatilgan. Bunday lug'atlar bilan ishlashda talabalar kontekst mazmuniga kirishmagani va so'zma-so'z tarjimaga ergashgani qayd etilgan.

Tadqiqotlarda omonimiyani o'rganish leksik semantikaning asosiy muammolarini hal qilish uchun juda muhimligi qayd etilgan. Omonimlarning tarjima, jonli nutq va hissiy klasterlar kontekstida o'ziga xosliklarini tavsiflovchi farazlar taklif qilingan. Gipotezalarni sinab ko'rishga imkon beruvchi yangi izohli omonimlar resursi taqdim etilgan (WSD resurslari). Bu resurslar omonimiya va polisemiya farqlash uchun o'ziga xos qadamdir [Bradle 2020, 7902].

Tadqiqotlarda maktabgacha va boshlang'ich maktab o'quvchilarining omonimlarni o'rganish va tushunishda qiyinchiliklarga duch kelishi alohida ta'kidlangan. Alohida xaritalashning qiyinligi yoki metalingvistik ko'nikmalarning yetishmasligi omonimlarni o'rganish va aniqlashni qiyinlashtirishi aytilgan. Omonimlarni aniqlash yuzasidan tajribalar o'tkazilgan. Tajribada jami 60 nafar uch yoshli bolaning omonim juftlarini tanlash qobiliyati va ularning omonimlar umumiy belgiga ega bo'lsa-da, ikki xil ma'noni ifodalashini tushunish darajasi o'rganib chiqilgan. Tajriba jarayonida subyektlardan omonim juftlarni aniqlash so'ralgan. 2-tajribada omonim juftliklari va omonim bo'lmagan juftliklar belgilangan, so'ngra bolalardan bu juftliklar bir xil shaklga ega egamasligi va ular bir xil narsa yoki bir xil narsa emasligini aytish talab qilingan. Tajribada bolalarga bir nechta omonim va omonim bo'lmagan juftlardan har birining yarmi ko'rsatilgan, so'ngra rasmlar to'plamidan nom va toifa mosligini aniqlash so'ralgan. Ushbu tajribalardan bolalar omonim juftlarni aniqlash uchun zarur bo'lgan metalingvistik ko'nikmalarga egaligi; bundan tashqari,

omonimlar ikki xil kategoriyanı ifodalashını anglab yetganlıkları aniqlangan.

Tadqiqotlarda polisemiya va omonimiya tushunchalari farqlangan. Xitoy tilida polisemiya va onomimiyaga bo'lgan munosabat lug'atlar orqali ko'rsatib berilgan. Tadqiqotda ma'no va assotsiatsiyalarga boy so'zlar va xitoyliklar duch keladigan ba'zi muammolar tahlilga tortilgan. Ko'p ma'noli inglizcha so'zlar sxemalar shaklida tasvirlangan va bu kabi so'zlarning aqliy leksikondagi shakliy tuzilmasi taxminiy ravishda ko'rsatib berilgan.

Xorijiy tadqiqotlarda omonimlardagi dominant belgilar ajratilgan. Bu holat omonimning qo'llanish darajasi bilan bog'liq. Omonimlar bilan bog'liq assotsiatsiyalar o'rganilgan.

Bark is found on the trunk of many trees (*Bark* ko'p daraxtlarda topilgan). *Bark* so'zining dominant ma'nosi kuchukning "vovillashi", lekin bu gap keltirilganda til egasi hech ikkilanmasdan uning kam ishlatiladigan ma'nosi "o'simlikning qattiq qobig'i" haqida o'ylashi, aynan ushbu kontekstda shu ma'noning dominantga aylanishi qayd etilgan.

Tadqiqotlarda so'z assotsiatsiyalari o'rganilgan, masalan, *shar* so'zi alohida keltirilganda xayolga darhol "geliy" va "uchish" so'zlari keladi. Lekin, *The entertainer filled the balloon from the gas cylinder and inhaled it to make her voice squeaky* / "Masxaraboz ovozi kulguli qilish uchun sharni gaz silindirda shishirib, undan nafas oldi" gapida *geliy* assotsiatsiyasi birinchi navbatda xayolga keladi. Bu o'rinda matnning omonimlar ma'nolarini aniqlashtirish vazifasi yoritilgan.

Omonimlarni farqlashning BERT modeli keltirilgan, omonimlar BERT yordamida aniqlangan va tekshirilgan. Bu model omonimlarni ko'p ma'noli so'zlardan farqlashda ishlatilgan. BERT-so'zga ma'no jihatdan yaqin so'zlarni aniqlovchi model. Modelga gap kiritilgan va undagi har bir so'zga yaqin ma'nodagi so'zlar keltirilib, omonimlarning ma'nosi aniqlangan.

Xorijiy tadqiqotlardagi tajribalardan biri omonimlarni o'rganish jarayonidagi aniq faraz (gipoteza)ni tasdiqlashga qaratilgan.

Birinchi faraz: bolalar omonimlardan qochadi, chunki bir so'z bir ma'noga ega, degan qarashni ma'qullashadi.

Ikkinchi faraz: bolalar o'zlari omonim yig'adi va hatto kattalar lug'atida bo'lmagan omonimlar ham yaratadilar.

Uchinchi faraz: So'z o'rganishda omonimlarning ta'siri mavjud emas.

Tajriba ushun 28 nafar o'quvchi olingan, o'quvchilarga 8 ta ma'lum va 8 ta yangi so'z berilgan. Misollar keltirilmagan, lekin o'quvchilarning aytib bergan hikoyalaridan yaratilgan yangi gaplar orqali matn (kontekst)ni bilish chastotasi o'rganilgan. Masalan, 8 ta ma'lum so'z yangi so'zlar bilan birlashtirilib, multfilm shaklida qo'yib berilgan. Keyin bolalar, rasm orqali savol-javob qilingan va agar ular tegishli so'zni ayta olsa, to'g'ri deb hisoblangan. Natija shuni ko'rsatganki, omonimlarni o'rganish yangi so'zlarni o'rganishdan osonroq bo'lgan. Ikkinchi faraz tasdiqlangan.

Tadqiqotlarda omonimiyaning so'zlarni o'zlashtirish jarayoniga ta'siri tahlil etilgan. Omonimlarning yangi so'zlarga qaraganda tezroq o'zlashtirilishi asoslangan. Ma'lum fonologik shakllarning so'zlarni o'rganishni osonlashtirishi qayd etilgan. O'quvchilar shakl ma'lum ekanligini va bu, o'z navbatida, fonologik ishlov berish (shaklni o'zlashtirish) jarayonini qulaylashtirishi va natijada so'zni o'rganish ham tezlashishi aniqlangan. O'quvchilarning so'z o'rganishda omonimiyadan qochishi yoki o'xshash shakllarni moslab ololmasligi aytilgan. So'z o'rganishning boshlanishida omonimlarni o'zlashtirish qiyinligi, lekin keyinchalik shakl bir xilligi yordamida oson o'zlashtirilishi dalillangan [Holly 2004].

Izlanishlarda flektiv paradigmalarni modellashtirish bo'yicha takliflar berilgan bo'lib, omonimlardagi tizimlilikni baholashning aniq mezonini belgilab berilgan. Asosan Hind-Yevropa va Afrika-Osiyo aholisi tiliga moslashtirilgan modellarning bitta flektiv til ichidagi tizimli omonimlarni modellashtirishda adekvat o'lchov vazifasini bajarishi qayd etilgan.

Omonimlarni aniqlashning uch omili asosida tajriba o'tkazilgan: 1. Lug'at boyligi. 2. Grammatik savodxonlik. 3. Oldingi bilimlarga asoslanish.

Tadqiqot 30 ta ingliz tili asosiy fani bo'lgan talabalar orasida o'tkazilgan. Shug'ullanish uchun 60 ta omograf va omonimlar tanlangan (ingliz lug'atida eng ko'p uchraydiganlari orasidan). Dastlabki mashg'ulotda bo'lmagan boshqa 20 ta omonim va ikkita savol-javob testlari (omillarni aniqlash uchun) ham taqdim qilingan. Yangi so'zlar lug'ati omonimlarni o'zlashtirishning eng muhim omili sifatida ko'rsatilgan.

Omonimlarni o'zlashtirish 6 bosqichli metodologiya asosida tekshirilgan:

1-bosqich: talabalarning to'g'ri omonimni tanlash qobiliyati bo'yicha test o'tkazilgan.

2-bosqich: omonimlarni o'zlashtirish omillarini o'rganish bo'yicha savol-javob amalga oshirilgan.

3-bosqich: talabalarga asoslovchi ko'rsatmalar bilan dalillash o'rgatilgan.

4-bosqich: omonimlarni o'zlashtirish bo'yicha qayta test o'tkazilgan.

5-bosqich: 2-bosqich qayta o'tkazilgan.

6-bosqich: tadqiqotga munosabat baholangan [Laongphol 2013, 33].

Ushbu tadqiqotlardan shu xususiyat ma'lum bo'ladiki, xorij tilshunosligida omonimiya hodisasini har xil baholash holatlari mavjud. Shunga qaramay, omonimlarni til hodisasi sifatida o'rganishga alohida e'tibor qaratilgan. Qiyosiy-tarixiy, sistem-struktur paradigmaga asoslangan tadqiqotlarda omonimlarning tavsifi keltirilgan, ko'rinishlari tasniflangan, yuzaga kelish omillari ko'rsatib berilgan. Antroposentrik yo'nalishdagi tadqiqotlar omonimlarni psixolingvistik, lingvokognitiv jihatdan tahlil qilishga qaratilgan. Lingvokognitiv yo'nalishdagi tadqiqotlarda omonimlarning ifoda etilishi, tushunilishi, omonimlarni o'zlashtirish masalalariga e'tibor qaratilgan.

O'zbek va turk tillaridagi omonimlarning lingvokognitiv xususiyatlari

Turkiy tillar, xususan, o'zbek va turk tillari leksik omonimlar eng ko'p uchraydigan muloqot vositalari sanaladi. Turkiy tillarda omonimlar tuyuq, askiya janrlariga asos bo'lgan. Turli so'z o'yinlari, tajnis, iyhom san'atlarini yuzaga keltirishda omonimlar lingvistik omil vazifasini o'tagan.

O'zbek tilshunosligida olib borilgan tadqiqotlarda omonimlarga psixolingvistik, kognitiv jihatdan yondashilgan o'rinlar kuzatiladi. Sh. Shoabdurahmonov omonimiyani tildagi ijobiy hodisa sifatida baholagan [Шоабдурахмонов 1980, 111]. H.Jamolxonov omonimlarning chuqur fikr yuritishga yordam berishini qayd etgan [Жамолхонов 2005, 167]. Sh. Rahmatullayev o'zbek tilshunosligida birinchilardan bo'lib omonimiyaning turlari, shakllanish jarayoni haqida ilmiy asosda fikr bildirgan. Shu bilan bir qatorda, omonimiyaning inson miyasi, qabul qilish darajasi bilan bog'liq hodisa ekanligiga e'tibor qaratgan. Xususan, omonimiyaning so'z birikmasi, kontekst yordamida bartaraf etilishini birinchilardan bo'lib qayd etgan: "...omonimning yolg'iz o'zi bilan gapshakl tuzib, fikr anglatish kamdan kam uchraydi.

Matn esa, odatda, omonimiya tufayli yuzaga keladigan qiyinchilikni bartaraf etadi" [Paxmatullaev 2006, 44]. Hozirgi kunda jahon tilshunosligida, zamonaviy tilshunoslik, kompyuter lingvistikasida kollokatsiydan, ya'ni so'z ma'nolarini birikmalar orqali aniqlash usulidan keng foydalanilmoqda. Kollokatsiy usuli so'z ma'nolarini birikmalar, aniqrog'i, matn yordamida aniqlashtirishga qaratilgan. Sh.Rahmatullayev omonimlarning psixolingvistik, kognitiv xususiyatlari haqida yana shunday deydi: "Nutqda ikki xil tushunilishi mumkin bo'lgan holatlarga ba'zan ongli ravishda yo'l qo'yiladi, shu asosda so'z o'yini hosil qilinadi. Buni omonimiyadan qisman bo'lsa-da ijobiy foydalanish deb baholash kerak" [Paxmatullaev 2006, 47]. Olim omonimiyadan, tuyuq, askiya janrlarida maqsadli foydalanilishini qayd etgan.

Mumtoz adabiyotdagi so'z o'yinlari, tajnis san'ati, iyhom san'ati fikr rivojini ta'minlaydi. Tajnis aytilishi, shakli bir xil, ammo ma'nosi har xil so'zlardan foydalanish turkiy xalqlarning Alisher Navoiy aytgan "tez fahm, baland idroklik" xususiyatini yoritishga xizmat qiladi.

Omonimiya hodisasining nazariy asoslarini yaratgan, uning tafakkurni o'stirish, fikrni rivojlantirish omili sifatidagi qiymatini birinchilardan bo'lib ilmiy jihatdan asoslagan Alisher Navoiy turkiylarning badiiy so'z san'ati, tajnis va iyhomni ko'p qo'llashlari haqida yozgan. So'z o'yinlarining turkiy tillarda sart tilidan ko'proq ekanligini qayd etgan. Tajnisga asoslangan tuyuq janrining faqat turkiy xalqlarda uchrashini ta'kidlagan: *"Yana she'rda barcha tab' ahli qoshida ravshan va majmu' fusaho ollida mubarhandurki, tajnis va iyhom bag'oyat kulliydur. Va bu farxunda iborat va xujasta alfoz va ishoratda forsidin ko'proq tajnis omiz lafz va iyhom angez nukta borki, nazmg'a mujibi zeb va ziynat va boisi takalluf va san'atdur... ham turk shuarosi xos sasidurki, sartda yo'qtur va muni tuyuq derlar"* [Muhokamat ul-lug'atayn, 2011]. Tuyuq janri va uning asosi bo'lgan tag ma'no, bir xil shakl botinida yashiringan turfa ma'no-mazmunlar turkiy xalqlarning zehni, aql-idroki, zukko tabiati bilan bog'liq. Turkiy xalqlar poetik ijodiga xos askiya, tuyuq janrlari, topishmoqlar, tajnis va iyhom san'atlari, so'z o'yinlari yuksak darajadagi tafakkur mahsullari hisoblanadi [Xolmanova 2021, 58].

Alisher Navoiy tuyuq janri va tajnis san'ati xususiyatlarini "Mezonu ul-avzon" asarida ham ta'kidlagan: Va bu ikki baytki, tajnisi tomdur, ham turk shuarosi xos sasidurki, sortda yo'qtur va muni tuyug' derlar. Va muning ta'rifin "Mezonul-avzon" otlig' aruzga bitilibdur, anda qilinibdur" [Muhokamat ul-lug'atayn 2011, 58].

Navoiy tuyuq janri, tajnis san'ati xususiyatlarini tasvirlash bilan bir qatorda, tuyuqning betakror namunalarini keltirgan. Uning tuyuq yaratishdagi mahorati olimlar tomonidan ham e'tirof etilgan: "Ayniqsa, she'riyatda eng qiyin san'at tajnis va iyhom bo'lib, shoir bir so'zni ikki ma'noda qo'llaydi va ikkinchi ma'nosi – yashirin qirrasini o'ta ta'sirchan yoki muhim bo'ladi. Bu hodisa fors adabiyotiga ham yot emas, albatta. Ammo o'zbek tilidagidek bir so'zni uch-to'rt ma'no ifodasiga yaraydigan to'liq tajnislik holati forsiyda deyarli uchramaydi. Navoiy bunga *ot*, *it*, *o't* kabi so'z tajnislari asosida yaratilgan tuyuqlarni misol sifatida keltirgan [Ibragimova, 2021; 180]. Masalan, *ot* so'zini misol keltirib, shunday izoh bergan: "ot lafziki, bir ma'nisi *alamdur*, yana bir ma'nisi *markabdur* va yana bir ma'nisi *amrdurki*, toshni yo o'qni *ot*, deb buyurg'aylar" [Muhokamat ul-lug'atayn, 2011].

O'zbek va turk tillarining bir til oilasiga mansubligi omonimlarda ham kuzatiladi. Bir qator omonimlar qator hosil bo'lishi va ma'nosiga ko'ra har ikki tilda bir xil qo'llanadi:

ot+fe'l omonimligi: *aç I* yemek yemesi gereken; "oziqsiz" – *aç II* açmak fiilinin emir kipi; "buyruq maylidagi fe'l"; *düş I* rüya "tush" – *düş II* düşmek mastarından emir kipi; "yiqilmoq" (buyruq shakli);

sifat+sifat omonimligi: *açik I* kapalı olmayan; "ochiq" – *açik II* koyu olmayan renk; "och rang". Lekin bunday so'zlar ko'p miqdorni tashkil etmaydi. Omonimik qatorlarda farqli jihatlar ko'p kuzatiladi.

O'zbek tilida omonim bo'lmagan so'z turk tilida omonim hisoblanadi:

el I bir organımız "qo'l" – *el II* yabancı; "begona" – *el III* ülke; "yurt".

O'zbek tilida mazkur omonimik qatorda keltirilgan "el, yurt" ma'nosidagi *el III* leksemasi qo'llanadi; faqat o'zbek tilida "yurt" semasi emas, "xalq" ma'nosi ustun hisoblanadi. "Yurt", "xalq" o'zaro aloqador tushunchalar bo'lgani sababli ba'zi hollarda "xalq" ma'nosi anglashiladi. Bu ma'no ko'proq xalq dostonlarida kuzatiladi. O'zbek tilida "do'st" ma'nosidagi *el* so'zi ham ucraydi. Ammo bu so'z mustaqil qo'llanmaydi, "do'st bo'lmoq" ma'nosidagi *el bolmoq* frazemasini tarkibida keladi;

kışlamak I (nsz) 1. Qish kelishi 2. Kışı bir yerde geçirmek; 2. Qishlamoq – *kışlamak II* (-i) hlk. "kish-kishlamoq". O'zbek tilida faqat "faslni o'tkazish" ma'nosidagi *qishlamoq* so'zi ishlatiladi;

köklemek I ağaç veya bitkiyi kökü ile birlikte topraktan çıkarmak, kökertmek; "ko'kartirmoq" – *köklemek II* sazı kurmak;

"sozlamoq". O'zbek tilida daraxtning ildiz otib ko'karishiga nisbatan *ko'klamoq* so'zi qo'llanadi. O'zbek shevalarida esa "katta-katta qilib tikmoq" ma'nosidagi *ko'klamoq* fe'li uchraydi.

O'zbek tilida paronim hisoblangan leksemalar turk tilida omonimik munosabatga kirishadi. Bunda so'zning yozilishi asosiy omil sifatida xizmat qiladi. Ushbu so'zlarning o'zbek tilidagi talaffuzi ham o'xshash, ammo leksik birliklar yozilishi bilan farq qiladi: *amr* – buyruq, *amir* "mansab-martaba". Bu so'zlarni paronim sifatida baholash ham nisbiy. Nisba ma'nosidagi *amir* so'zi o'zbek tilida hozirda iste'moldan chiqqan. Turk tilida *amir* bir xil talaffuz etilgani va bir xil yozilgani sababli omonimiya munosabatini yuzaga keltiradi:

emir I buyruk, komut, talimat, ferman; "buyruq, amr, farmon";

emir II orta Anadolu'da sharap yapimi için üretilen, orta kalın kabuklu, beyaz renkli, kısa ve karışık budanan bir tür üzüm; "uzum turi". Turk tilida "uzum" ma'nosini anglatgan *emir II* so'zini o'zbek tilida nisbani bildirgan *amir* so'ziga bog'lash mumkin. O'zbek tilida uzumning "husayni" deb nomlangan turi mavjudki, uning etimologiyasini ham *amir* so'ziga bog'lash mumkin. Bu o'rinda so'z etimologiyasidagi madaniy belgilarga ko'ra o'zbek va turk madaniyatida o'xshash jihatlar ko'pligini qayd etish lozim. Masalan, o'zbek tilidagi *musicha* nomi xalq dunyoqarashida Muso payg'ambarga bog'langan ilohiy qushni bildiradi (Muso→Musochi→musochi→musicha).

Turklar bu qushni *yusufchi* deb nomlaydilar, ya'ni Yusuf payg'ambarga nisbat beradilar (Yusuf→Yusufchi→yusufchi). Bu qush har ikki xalqda ham ilohiylashtirilgan. *Makkajo'xori* nomida o'zbek xalqi o'simlikni Makka shahriga nisbat berib nomlagan bo'lsa, turklar Misr nomiga ishora qilib "misir" tarzida nomlaydi.

Turk tilida "nisba", "mansab-martaba" ma'nosidagi *amir* leksemasi ham qayd etilgan so'zlar bilan shakliy bir xillik hosil qiladi: *emir III*. Araplarda va daha başka Müslüman ülkelerde bir kavım, şehir veya ülkenin başı; "amir". Hozirgi vaqtda iste'moldan chiqqani, arxaiklashgani bois qayd yuqoridagi so'zlar qatorida qayd etilmagan.

O'zbek tilidagi *qism* "bo'lak, parcha", *qisim* "hovuch" paronimlari turk tilida bir xil shaklda yozilib, omonimik munosabatga kirishadi:

kısım I parçalara ayrılmış bir şeyin her bölümü, bölük, kesim; qism;

kısım II avuç; "qism, kaft".

O'zbek tilida narsa-buyumning yonlama hajmini bildiruvchi *en* so'zi omonimik munosabat hosil qilmaydi. Turk tilida *en* shaklida uch tarkibli omonimik qator mavjud:

O'zbek va turk tillaridagi fonetik farq omonimlarning yuzaga kelishiga asos bo'lgan: *en I* bir yūzeyde boy sayılan iki kenar arasındaki uzaklık, genişlik, boy, uzunluk karşısı; "yonlama hajm"; *en II* hayvanlara veya eşyaya vurulan damga, işaret; "hayvonlar yoki buyumlarga qo'yiladigan tamg'a"; *en III* başına geldiği sıfatların üstün derecede olduğunu gösteren kelime; "eng; "juda" ma'nosidagi ravish leksema; *kisas I* bir suçluyu, başkasına yaptığı kötülüğü kendisine aynı biçimde uygulayarak cezalandırma; "qasos, o'ch" – *kisas II* kıssalar, hikâyeler, öyküler "qissalar".

Turk tilidagi "hayvonlar yoki buyumlarga qo'yiladigan tamg'a" ma'nosidagi *en II* leksemasi o'zbek tilida mavjud emas, turkiy tillarning qadimgi davrlariga xos arxaik birlik sanaladi. "Eng" ma'nosidagi *en III* omonimi o'zbek va turk tillari o'rtasidagi fonetik farq asosida yuzaga kelgan.

Qo'y I omonimligi o'zbek tilida ot va fe'l doirasida kuzatiladi: *qo'y I* "hayvon" – *qo'y II* fe'l. Turk tilidagi omonimik qator denotat jihatidan farqlanadi: *koyun I* geviş getirenlerden, eti, sütü, yapağısı ve derisi için yetiştirilen evcil hayvan (*Ovis aries*); "tuyoqli uy hayvoni, qo'y"; *koyun II* – kollar arası, kucak; "qo'yin, bag'ir".

O'zbek va turk tillaridagi morfologik farq omonimik qatorlarning yuzaga kelishi uchun omil bo'lgan. O'zbek tilida bu mazmundagi omonimlik so'zlarning morfologik o'zgarishi natijasida yuzaga keladi: *qo'y+ni=>qo'yni* (qo'yni sotmoq) *qo'yin+i=>qo'yni* (*Qo'ynidan to'kilsa – qo'njiga*. Maqol).

O'zbek tilida so'z boshida jaranglilashish hodisasi turk tilida omonimlikni yuzaga keltiradi: *dar I* içine alacağı şeye oranla ölçüleri yetersiz olan, geniş ve bol karşısı; "tor"; *dar II* idam mahkûmlarını asmak için dikilen direk; "dor"; *dar III* yurt; "makon"; *dar IV* ev; "uy". Turk tilidagi "makon", "uy" ma'nosidagi *dar III, IV* omonimlari aslida forsha-tojikcha bo'lib, hozirgi o'zbek tilida ishlatilmaydi, *dorulfunun, dor ul-baqo, dor ul-fano* kabi arxaik birliklar tarkibida uchraydi. O'zbek tilidagi "qisqa" ma'nosidagi *tor I* sifati "musiqa asbobi" ma'nosidagi *tor II* bilan omonimlik hosil qiladi.

O'zbek va turk tillaridagi bir xil shakldagi leksemalar omonimik qator uzvlari bilan farqlanadi. Masalan, turk tilida *kök I* bitkileri toprağa bağlayan, topraktaki besi maddelerini emmesine yarayan klorofilsiz bölüm; "ildiz, tomir" – *kök II* sazı

kurmaya yarayan burgu; mediator; "so'z torlarini moslovchi; ohang chiqarish moslamasi" leksik birliklari omonimik munosabat hosil qiladi. O'zbek tilida bu ma'nodagi va shu shakldagi leksemalar kuzatilmaydi. O'zbek tilida **ko'k** leksemasi ko'p ma'noli so'z sifatida qayd etilgan: **Ko'k** 1. Tiniq osmon rangidagi; moviy, zangori. 2. Kul rangidagi, kulrang. 3 s. t. Yashil, sabza. 4. Yer ustida gumbaz shaklida ko'rinib turadigan havo qatlami; osmon. 5. O'sayotgan o't-o'simlik, o't-o'lan; maysa, ko'kat. 6. Bahorda yangi chiqqan, somsa, chuchvara kabi ovqatlarga ishlatiladigan otquloq, yo'ng'ichqa, jag'jag', ismaloq kabi ko'katlarning umumiy nomi va shunday ko'katlar qo'shib tayyorlangan ovqat. 7. Kashnich, janbil, ukrop kabi ovqatga qo'shib yeyiladigan rezavor o'simliklar, ko'kat. 8. s.t. (3-sh. birl. shaklida – *ko'ki*) Dollar (OTIL, II, 450). *Ko'k* leksemasining 1, 4, 7, 8 bandlarda qayd etilgan ma'nolari ortasida aloqadorlik yo'qolib, hozirda bu so'zlar omonimik munosabat hosil qiladi. "Dollar" ma'nosidagi *ko'k* ijtimoiy (sotsial) chegaralangan qatlamga mansub bo'lib, shu shakldagi so'zlar bilan mental omonimlik hosil qiladi.

O'zbek tilidagi **qit'a I** "Yer sayyorasining qismlari" – **qit'a II** "adabiyotdagi she'r janri" omonimligi turk tilida ham mavjud: **kita I** *sim, co'grafya* yer yuzündeki altı büyük kara parçasından her biri, ana kara; "qit'a" – **kita II** *edebiyat*, Dörtlük; "qit'a, to'rtlik". Bu omonim leksemalar har ikki tilda ham ko'p ma'noli so'zning ma'nolari o'rtasidagi yaqinlikning sezilmay qolishi natijasida yuzaga kelgan. Arab tilidan olingan "parcha", "bo'lak" ma'nosidagi *qit'a* so'zining lug'aviy ma'nosi "Yer sayyorasining qismlari" ma'nosida ham, she'r janrini bildirganda ham aks etadi. Turk tilida shu shakldagi **kita II** *askerlik*. Askerlerin bir komutanın emrinde bir araya gelmesinden oluşan birlik; "rota" so'zi ham ishlatiladi.

Turk tilidagi quyidagi omonimik qatorlar o'zbek tilida kuzatilmaydi:

Karakuş I *isim, halk ağzında* Atların ayaklarında şiş yapan bir hastalık. "otlardagi kasallik turi" – **karakuş II** *isim, hayvan bilimi*. Kartal türünden kuşlara verilen ad. "Qoraqush, burgut turi". Qadimgi turkiy tilda *Karakuş* astronomik nom sifatida ishlatilgan;

keloğlan I a. (*keloğlan*) bir ailenin koruyuculuğuna veya bir yere çıraklığa alınan öksüz çocuk: *Bizim keloğlanı incitmeyin*. "Himoyaga yoki shogirdlikka olingan yetim" – **keloğlan II a.** (*ke'loğlan*) *hlk*. Hindi; kurka;

keş I yağı alınmış sütten veya yoğurttan yapılan peynir; "pishloq" – **keş II** ayyaş "mast" – **keş III** aptal "ahmoq";

kınık I oğuz türklerinin yirmi dört boyundan biri;

"o'g'uzlarning qavmidan biri" – **kınik II** İzmir iline bağlı ilçelerden biri "tuman nomi".

Xulosa

1. Til hodisasi sifatida omonimiya lingvistik qonuniyatiga ega. Adabiy til doirasidagi omonimik qatorlarning ma'lum bir tarixiy bosqichda qo'llanishini, shakliy va talaffuz bir xilligini taqozo qiladi.

Tajriba natijasida til sohiblarining omonimik qatorlarni xotirada tiklash jarayonlarida, omonim sifatida baholashlarida me'yordan chekinish hollari kuzatildi. Tarixiy so'zlar, arxaik birliklar, sheva so'zlari, so'zlashuv uslubiga xos leksemalar omonimik qator uzvlari sifatida keltirildi. Bu holat omonimiyaning birinchi navbatda mental hodisa ekanligini asoslaydi.

2. Omonimlarni o'zlashtirish miya faoliyati bilan bog'liq. Ko'p ma'noli va omonim so'zlarni tushunish, esda saqlash, xotirada tiklash uchun me'yoriy holda rivojlangan aqliy qobiliyat talab qilinadi. Psixolingvistlar miya rivojlanishi orqada qolgan shaxslarda omonimlik va ko'p ma'nolilikni tushunish bilan bog'liq muammo bo'lishini qayd etganlar. Bu holat, ayniqsa, mavhum tushunchani ifodalovchi omonim shakllarni o'zlashtirishda murakkablikni yuzaga keltiradi.

3. Xorij tadqiqotlarida tajriba natijasi sifatida omonimlarning boshqa so'zlarga nisbatan oson o'zlashtirilishi haqida so'z yuritilgan. Me'yoriy darajadagi tafakkurga ega bo'lgan inson omonimlarni oson o'zlashtiradi, me'yoriy darajaga ega bo'lmagan shaxs omonimni o'zlashtira olmaydi. Ammo omonimlarni tushunish muammoligicha qoladi. Omonimiya nutqdan tashqarida mavjud, nutqda birikmalar ta'sirida omonimiya bartaraf bo'ladi.

4. Omonimlar inson xotirasida kognitiv maydonning muayyan qismidan joy oladi. Kognitiv semantik maydonda omonimik qatorlararo munosabat, omonim uzvlararo munosabat farqlanadi. Omonimik qatorlar o'rtasidagi munosabat omonimlarning qo'llanish chastotasini belgilasa, omonim uzvlar aro munosabat omonimik qatordagi dominantlikni belgilaydi. Omonim so'zning qo'llanishi ham yondosh tushunchalar dominantligi bilan bog'liq. Leksik omonimlar ko'p ishlatilgani va chastotasi nisbatan yuqori bo'lgani bois terminning mohiyatida boshqa ko'rinishdagi omonimlar potentsiallashadi.

5. O'zbek mumtoz adabiyotida iyhom, tajnis, ta'rix kabi badiiy san'atlarning qo'llanishi, aruz vaznida, tuyuq, askiya, fard

janrlarida ijod qilinishi omonimlarning keng doirada qo'llanishini ta'minlagan.

Ayniqsa, tuyuq janri tafakkur mashqi sifatida e'tiborga molikdir. Omonimdagi noaniqlik tushunchani anglashni murakkablashtiradi, natijada tinglovchi shu shakldagi barcha leksik birlikni xotirada jonlantiradi. Bu esa tafakkur mashqining badiiy ko'rinishi sifatida e'tiborga molik.

Turk tilida badiiy adabiyotda omonimlardan Jinas (Cinas) san'atida keng foydalanish kuzatiladi.

6. O'zbek va turk tillaridagi omonimlar tahlili leksemalardagi shakl va ma'no munosabatini ifoda etishdan tashqari til sohibining yondashuvi, lingvistik qonuniyatlar, ijtimoiy-madaniy munosabatlar ta'siridagi farqli xususiyatlarni namoyon etadi. Bu jarayonlarni tadqiq etishda lingvokognitiv yondashuv asosidagi tadqiqotlar talab qilinadi. Lingvokognitiv tahlil asosida o'zbek va turk tillaridagi omonimik qatorlar, mental omonimik qatorlar, omonimik muunosabat masalasi til sohibining tafakkuri, idroki va baholashi nuqtayi nazaridan tadqiq etiladi.

Adabiyotlar

- Alisher Navoiy. 2011. *Muhokamat ul-lug'atayn*. Toshkent.
- Amir Ahmad Habibi. 2020. *Using translations to distinguish between homonymy and polysemy* (Omonimiya va polisemiyaning farqlash uchun tarjimalardan foydalanish). Department of Computing science. University of Alberta.
- Барановская, В. Г. 1969. "Лексико-грамматические омонимы в языке древнерусских памятников XI-XIV вв". В кн.: *Исследования по словообразованию и лексикологии древнерусского языка*, 268-295. Москва.
- Барзилович, А. М. 1972. "Сходство и различие явлений лексической омонимии в русском и украинском языках". *Вісн. Київського ун-ту. Сер. Філології* 14: 118-125.
- Богданова, И. А. 2004. *Структурно-семантическая характеристика лексической и лексико-грамматической омонимии современного английского языка*. Автореф. ... канд. филол. наук. Пятигорск.
- Боронина, И. А. 1964. "О роли омонима в японском классической поэзии". *Народы Азии и Африки* 2: 145-155. Москва.
- Bradley Hauer, Grzegorz Kondrak. 2020. *One Homonym per Translation* (*Har bir tarjima uchun bitta omonim*). 7895-7902. Copyright.
- Давлятова Ч. А. 2017. *Омонимия как системная категория (на материале таджикского языка)*. Автореф. дисс... канд. филол. наук. Душанбе.

- Ibragimova Z. 2021. "Muhokamat ul-lug'atayn" asarining ilmiy ahamiyati". *O'zbek mutafakkirlarining til nazariyasiga oid qarashlari: xalqaro ilmiy-nazariy anjuman materiallari*. Toshkent
- Kevin Heffernan, Yo Sato. 2020. "Homonym normalisation by word sense clustering: a case in Japanese". *Proceedings of the 28th International Conference on Computational Linguistics*, 8-13: 3324-3332. Barselona, Spain (online).
- Laongphol Jitsuda. 2013. *Developing Ability to Translate Homonyms and Homographs via Training in Part of Speech Identification and Dictionary Use*. Copyright of Prince of Songkla University.
- Логачева, И.С. 2009. "Языковая омонимия: многообразие подходов к оценкам". *Вестник Северного (Арктического) федерального университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки*, 53-55.
- Никатуева, З.Ш. 2003. Полисемия и омонимия в даргинском языке. Автореф. дисс. ...канд. филол.наук. Махачкала.
- Rahmatullayev, Sh. 2006. *Hozirgi adabiy o'zbek tili*. Toshkent: Universitet.
- Rodiyah Harahap, Abdul Gapurb. 2020. *Homonym in mandailing language. Homonim dalam Bahasa mandailing*. Copyright. Genta Bantera: Jurnal Ilmlah Kesastraan, 47-50.
- Табутарова, О.А. 2013. *Омонимия как проявление лексических, грамматических и деривационных связей в современном бурятском языке*. Автореф. дисс. ...канд. филол. наук. Улан-Удэ.
- Шайкевич, А.Я. 1959. "О принципах классификации омонимов". *Процессы развития в языке*, 127. Москва.
- Шоабдурахмонов Ш. ва б. 1980. *Ҳозирги ўзбек адабий тили*. Тошкент: Ўқитувчи.
- Yurchenko A., Lopukhina A., Dragoy O. *Meaning relatedness in polysemous and homonymous words: an erp study in Russian* / Electronic copy available at: <https://ssn.com/abstract=3291173>.
- Holly L. Storkel and Junko M. Young. 2004. *Homonymy in the Developing Mental Lexicon (Mental leksikonning rivojlanishida omonimlarning o'rni)*. Sommerville, MA: Cascadilla Press.
- OTIL – *Ўзбек тилининг изоҳли лугати*. II.

Basics of Research of Lexical Homonyms in the Uzbek and Turkish Languages in the Linguocognitive Aspect

Muqaddas Abdurahmanova¹

Abstract

The article covers the basics of studying homonyms in the Uzbek and Turkish languages in the linguocognitive aspect. It is noted that studies of homonymy in world linguistics are studied primarily on the basis of a comparative-historical, systemic-structural paradigm. Despite the existence of different approaches and contradictory views on the interpretation of the phenomenon of homonymy in language, the significance of the phenomenon of homonymy in language acquisition, the hidden expression of reality and thought, the meaning of different meanings in a literary text are shown.

It is noted that the anthropocentric paradigm studies language based on the interest, worldview, thinking and perception of its users, and also shows the role of homonymy in the development of individual thinking. Research aimed at the anthropocentric study of homonyms in foreign linguistics is analyzed, and the theoretical foundations for the study of homonyms in the Uzbek and Turkish languages in the linguistic-cognitive direction are shown. The linguistic features expressed in homonymous lines in the Uzbek and Turkish languages are analyzed.

Key words: *homonym, homonymy, lexical homonym, homonymic series, dominant, mental homonym, comparative historical paradigm, systemic structural paradigm, tuyuk, askia, history, tajnis, iikhom, linguistic-cognitive features, anthropocentric paradigm.*

References

- Alisher Navoiy. 2011. *Muhokamat ul-lug'atayn*. Toshkent.
Amir Ahmad Habibi. 2020. *Using translations to distinguish between homonymy and polysemy* (Omonimiy va polisemiyanı farqlash uchun tarjimalardan foydalanish). Department of Computing science. University of Alberta.
Baranovskaya, V.G. 1969. "Leksiko-grammaticheskie omonimiy v yazike

¹Muqaddas Abdurahmanova – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoiy.

E-mail: Mabduraxmanova20@gmail

ORCID ID: 0009-0004-6987-3501

For citation: Abdurahmonova, M. 2024. "Basics of Research of Lexical Homonyms in the Uzbek and Turkish Languages in the Linguocognitive Aspect". *Uzbekistan: Language and Culture*. 1: 26 – 43.

- drevnerusskix pamyatnikov XI-XIV vv". V kn.: *Issledovaniya po slovoobrazovaniyu i leksikologii drevnerusskogo yazyka*, 268-295. Moskva.
- Barzilovich, A.M. 1972. "Sxodstvo i razlichie yavleniy leksicheskoy omonimii v russkom i ukrainskom yazikax". *Visn. Kiivskogo un-tu. Ser. Filologii* 14: 118-125.
- Bogdanova, I.A. 2004. *Strukturno-semanticheskaya xarakteristika leksicheskoy i leksiko-grammaticheskoy omonimii sovremennogo angliyskogo yazyka*. Avtoref. ...kand. filol. nauk. Pyatigorsk.
- Boronina, I.A. 1964. "O roli omonima v yaponskom klassicheskoy poezii". *Narody Azii i Afriki* 2: 145-155. Moskva.
- Bradley Hauer, Grzegorz Kondrak. 2020. *One Homonym per Translation (Har bir tarjima uchun bitta omonim)*. 7895-7902. Copyright.
- Davlyatova Ch. A. 2017. *Omonimiya kak sistemnaya kategoriya (na materiale tadjikskogo yazyka)*. Avtoref. diss. ...kand. filol. nauk. Dushanbe.
- Ibragimova Z. 2021. "Muhokamat ul-lug'atayn" asarining ilmiy ahamiyati". *O'zbek mutafakkirlarining til nazariyasiga oid qarashlari: xalqaro ilmiy-nazariy anjuman materiallari*. Toshkent
- Kevin Heffernan, Yo Sato. 2020. "Homonym normalisation by word sense clustering: a case in Japanese". *Proceedings of the 28th International Conference on Computational Linguistics*, 8-13: 3324-3332. Barselona, Spain (online).
- Laongphol Jitsuda. 2013. *Developing Ability to Translate Homonyms and Homographs via Training in Part of Speech Identification and Dictionary Use*. Copyright of Prince of Songkla University.
- Logacheva, I.S. 2009. "Yazikovaya omonimiya: mnogoobrazie podxodov o otsenok". *Vestnik Severnogo (Arkticheskogo) federalnogo universiteta. Seriya: Gumanitarnie i sotsialnie nauki*, 53-55.
- Nikatueva, Z.Sh. 2003. *Polisemiya i omonimiya v darginsom yazyke*. Avtoref. diss. ...kand. filol. nauk. Maxachkala.
- Rahmatullayev, Sh. 2006. *Hozirgi adabiy o'zbek tili*. Toshkent: Universitet.
- Rodiyah Harahap, Abdul Gapurb. 2020. *Homonym in mandailing language. Homonim dalam Bahasa mandailing*. Copyright. Genta Bantera: Jurnal Ilmiah Kesastraan, 47-50.
- Tabutarova, O. A. 2013. *Omonimiya kak proyavlenie leksicheskix, grammaticheskix i derivatsionnyx svyazey v sovremennom buryatskom yazyke*. Avtoref. diss. ...kand. filol. nauk. Ulan-Ude.
- Shaykevich, A. Ya. 1959. "O prinsipax klassifikatsii omonimov". *Protssessi razvitiya v yazyke*, 127. Moskva.
- Shoabdurahmonov Sh. va b. 1980. *Hozirgi o'zbek adabiy tili*. Toshkent: O'qituvchi.
- Yurchenko A., Lopukhina A., Dragoy O. *Meaning relatedness in polysemous and homonymous words: an erp study in Russian* / Electronic copy available at: <https://ssn.com/abstract=3291173>.
- Holly L. Storkel and Junko M. Young. 2004. *Homonymy in the Developing Mental Lexicon (Mental leksikonning rivojlanishida omonimlarning o'rni)*. Sommerville, MA: Cascadilla Press.
- OTIL – O'zbek tilining izohli lug'ati. II.

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

O'zbekiston: til va madaniyat (O'zTM) – zamonaviy O'zbekiston (sobiq Turkiston) bilan bog'liq bevosita Markaziy Osiyo mintaqasini birlashtiradigan til, tarix, san'at, etnografiya, madaniyat va ijtimoiy fanlar sohasini qamrab olgan ilmiy jurnaldir. O'zTM munozarali, zamonaviy, innovatsion, konseptual jihatdan qiziqarli, original mavzudagi ilmiy tadqiqotlarni nashr qiladi. Jurnal lingvistika, adabiyotshunoslik, tarjimashunoslik, din, falsafa, ilohiyot, fan, ta'lim, metodika, sotsiologiya, psixologiya, tarix, madaniyat, san'at, etnologiya, etnografiya, antropologiyaga oid ilmiy yo'nalishdagi maqolalar va taqrizlar hamda konferensiya hisobotlarini qabul qiladi.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo'lyozmalar o'zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, boshqa turkiy tillarda ham qabul qilinadi. Agar muallif o'z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr ettirmoqchi bo'lsa, unda qo'lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etilishi lozim.

Qo'lyozmalar MS Word (.doc) formatida (uzlangcult@gmail.com) elektron pochta-siga yuboriladi. Iqtiboslar va izohlar uchun MS Word menejerini qo'llash mumkin.

Barcha qo'lyozmalar tahririyatga muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma'lumot bilan taqdim etiladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig'i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o'ngdan 1.5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo'lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantiriladi. Maqola-matni 3 000–5 000 so'zdan iborat bo'lishi kerak.

O'zbek va ingliz tillarida 100–150 so'zdan iborat abstrakt (annotatsiya) va 5–10 so'zdan kam bo'lmagan kalit so'zlar (o'zbek va ingliz tillarida). Abstraktda maqolaning qisqacha mazmuni va dolzarbligi, tadqiqot natijalari aks etishi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati 5 sahifadan oshmasligi kerak.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo'lishi mumkin) 1500 so'zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni, Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so'ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo'limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to'q bo'yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o'zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tilda yozilgan bo'lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – to'q bo'yoqda, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimoni aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda "tarjima muallifi"ni

shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn elingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi. satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasi qavs ichida () satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbaga havola matn ichida to'rtburchak qavsda [] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (;) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satr boshidan, boshqa barcha qatorlari xatboshidan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

VII. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir: XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

VIII.1. Kitoblar uchun

Bibliografiyada:

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*, Shahar: Nashriyot nomi.

Qudratullayev, Hasan. 2018. *Boburning adabiy-estetik olami*. Toshkent: Ma'naviyat.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Qudratullayev 2018, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalaniilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (a). *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Familiya, kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2011 (a), 99]

[Sirojiddinov 2011 (b), 67]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Abdurahmonov, G'anjon, Alibek Rustamov. 1984. *Navoiy tilining grammatik xususiyatlari*. Toshkent: Fan.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdurahmonov, Rustamov 1984, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq mualliflari bo'lsa, bibliografiyada barcha mualliflarning ismlari to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda birinchi muallif ismi yoziladi va "boshqalar" deb ko'rsatiladi.

[Familiya va boshqalar kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*. Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida, maqola sahifasi raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Abdug'afurov, Abdurashid. 2016. "Badoye' ul-bidoya"ning tuzilish sanasi". *XX asr o'zbek mumtoz adabiyotshunosligi*. Olim To'laboyev muharrirligida. 174–184. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdug'afurov 2016, 176]

Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiyada foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL. Foydalanilgan sana.

Mamatov, Ulug'bek. 2018. *O'zbekiston madaniyatida tarixiy janrdagi tasviriy san'at asarlari*.

Toshkent: Mumtoz so'z. <https://kitobxon.com/uz/catalog/sanat/>. 12.03.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mamatov 2018, 11]

Ikki muallif tomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya. Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek matnshunosligi qirralari*. Chikago: Chikago universiteti nashriyoti. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2017, 19-hujjat]

VIII.2. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya. Ism. Nashr yili. "Maqola nomi". *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari.

Mahmudov, Nizomiddin. 2013. "Termin, badiiy so'z va metafora". *O'zbek tili va adabiyoti* 4: 3 - 8. Toshkent.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mahmudov, 2013, 5]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI - bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya. Ism. Nashr yili. "Maqola nomi". *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Aminov, Hasan. 2018. "O'zbekiston san'atida temuriylar siymosi". *O'zbekistonda xarijiy tillar* 2: 246 - 253. doi: 10.36078/1596780051.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

VIII.3. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005dagi "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasida chop etilgan maqolasida aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro'yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo'yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo'lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko'rsatilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Gazeta-jurnal nomi*, nashr sanasi.

Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. "Ismiy 'Xamsa' yozganmi?," *O'zbekiston adabiyoti va san'ati*, January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Jabborov, Rustam. 2019. "Navoiyning Tabrizda yashagan xorazmlik kotibi." *UZA: O'zbekiston Milliy axborot agentligi*, 08.12. <https://uza.uz/uz>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Jabborov 2010, 17]

Maqola so'ngida foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro'yxati ikki qismdan iborat bo'lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko'rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismida esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini "The Chicago Manual of Style, 16th Edition" qo'llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle> havolasidan ko'rib olishingiz mumkin.

GUIDELINES FOR CONTRIBUTORS

Uzbekistan: language and culture is an academic journal publishing research in linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies. We aim to publish cutting edge, innovative, conceptually interesting, original case studies and new research, which shape and lead debates in multifaceted studies. We do not publish economic analyses or policy papers. Any opinions and views expressed in publications are the opinions and views of the authors, and the publishers are not responsible for the views/ reviews of the contributors.

The journal is published four times a year. The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcomed. In addition to research articles, the journal welcomes book reviews, literature overviews, conference reports and research project announcements.

1. General

- Submission Guideline

1. Manuscripts may be submitted at any time during the year. However, if the author wishes to have his/her manuscript published in a certain issue of the journal, the submission should be made at least five months in advance of the proposed publication date.

2) Manuscripts should be submitted by email (uzlangcult@gmail.com) as an attachment in MS Word document (.doc) format and use MS Word Source.

3) All manuscripts should be submitted with a cover page including an email address, a mailing address and a short introduction about the author(s) /contributor(s).

2. Manuscript format

1) The main texts should be written in Times New Roman font, 12 point, and single-spaced in 44 pagination with 1-inch margins.

2) Submissions must follow the author-date system of *The Chicago Manual of Style*, 16th Edition.

3) Quotations are given in brackets in the text.

4) A research article should normally be no more than 9,000 words in length, including the following contents:

- an abstract of 150-200 words (in English, Russian, and Uzbek) and seven to ten keywords;

- a list of references of no more than five (5) pages;

- tables and figures, if any.

5) A book review should generally be about 1,500 English words (or other languages) in length, and must include the heading and closing in the following format:

- Heading: *Title of the Book*. By Author's Name(s). City of Publication: Publisher Name, Year, pp. Price, ISBN: (hardcover/paperback).

- Closing: Book reviewer's name, affiliation and postal address at the end.

6) Style Points Headings. Limit: Four levels.

- Level 1. Title Style (e.g. the first letter of each word upper case, except prepositions), Bold, and 14 point.
- Level 2. Title Style, Italics, 14 Point.
- Level 3. Modified "down" style (first letter upper case, or first letter of first two words if the first word is an article), Bold, and 12 point.
- Level 4. Modified down style, Bold, 11 point.

3. Style and Usage

1) Translation

- Translated excerpts from classical texts or non-English sources should be annotated with clarification of its original/published language and translator. Likewise, "Author's own" translations of quoted texts should be noted as such.
- The author is expected to provide an English translation of key terms in the work, rather than a translator without expertise in the subject.
- Excerpts or quoted texts from published translation will not be edited. However, UzLC editors may query or modify translations of key terms or texts provided by the author.
- Where necessary, short supplementary information such as dates, an item in its original characters, or the Romanized form of a non-English item, may be included.
- Names of foreign publishers, and titles of sources published in a foreign language should primarily appear in Romanized form without translation. However, if necessary, a translation may be added in brackets ([]).

2) Names and Terms

- Place Names (foreign):
Designation for division of areas should be either translated or hyphenated after the given area name.
Designation for geographical/structure names are not hyphenated, and appear without the equivalent English term.
Institutional names are considered proper nouns. Their names should appear following the preference of the individual institutions.
- 3) The descriptive designation of a period is usually lowercase, except for proper names or traditionally capitalized terms.

4. Quotation

1) Block Quotations:

- A block quotation should start with double line spacing and an indentation from the left margin. From the second paragraph of the block quotation, additional paragraph indentation is needed.
Texts in block quotation should be written in Times New Roman 10 pts., and not be entirely italicized.

5. Others

- 1) There is one space after sentence punctuation and not two.
- 2) The end parenthesis, closing quotation mark, and footnote numbers come after the sentence punctuation.
- 3) For parentheses within parentheses, use brackets ([]).

6. Basic Citation Format

The following examples illustrate citations using the **author-date** system. Each example of a reference list entry is accompanied by an example of a corresponding parenthetical citation in the text. For more details and many more examples, see chapter 15 of *The Chicago Manual of Style*.

BOOK

Reference List (hanging indent):

Pollan, Michael. 2006. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of How Eating Has Evolved*. New York: Penguin.

In Text Cite:

[Pollan 2006, 99–100]

Reference List (hanging indent):

Ward, Geoffrey C., and Ken Burns. 2007. *The War: An Intimate History, 1941–1945*. New York: Knopf.

In Text Cite:

[Ward and Burns 2007, 52]

For four or more authors, list all of the authors in the reference list; in the text, list only the first author, followed by et al. ("and others"):

[Barnes et al. 2010, 847]

Reference List (hanging indent) book chapter:

Kelly, John D. 2010. "Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War." In *Anthropology and Global Counterinsurgency*, edited by John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell, and Jeremy Walton, 67–83. Chicago: University of Chicago Press.

In Text Cite:

[Kelly 2010, 77]

Chapter of an edited volume originally published elsewhere (as in primary sources):

Reference List (hanging indent) book originally published elsewhere:

Cicero, Quintus Tullius. 1986. "Handbook on Canvassing for the Consulship." In *Rome: Late Republic and Principate*, edited by Walter Emil Kaegi Jr. and Peter White. Vol. 2 of *University of Chicago Readings in Western Civilization*, edited by John Boyer and Julius Kirshner, 33–46. Chicago: University of Chicago Press. Originally published in Evelyn S. Shuckburgh, trans., *The Letters of Cicero*, vol. 1 (London: George Bell & Sons, 1908).

In Text Cite:

[Cicero 1986, 35]

BOOK PUBLISHED ELECTRONICALLY

If a book is available in more than one format, cite the version you consulted. For books consulted online, list a URL; include an access date only if one is required by your discipline. If no fixed page numbers are available, you can include a section title or a

chapter or other number.

Reference List (hanging indent):

Austen, Jane. 2007. *Pride and Prejudice: A Novel in Five Books*. New York: Penguin Classics. Kindle edition.

In Text Cite:

[Austen 2007, 101]

Reference List (hanging indent):

Kurland, Philip B. and Ralph Lerner, eds. 1987. *The Founders' Constitution*. Chicago: University of Chicago Press. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders>

In Text Cite:

[Kurland and Lerner, chap. 10, doc. 19]

JOURNAL ARTICLE

Article in a print journal

In the text, list the specific page numbers consulted, if any. In the reference list entry, list the page range for the whole article.

Reference List (hanging indent):

Weinstein, Joshua I. 2009. "The Market in Plato's Republic." *Classical Philology* 104:439-58.

In text cite:

[Weinstein 2009, 440]

Article in an online journal

Include a DOI if the journal lists one. A DOI is a permanent ID that, when appended to <http://dx.doi.org/> in the address bar of an Internet browser, will lead to the source. If no DOI is available, list a URL. Include an access date only if one is required by your discipline.

Reference List (hanging indent):

Kossinets, Gueorgi, and Duncan J. Watts. 2009. "Origins of Homophily in an Evolving Social Network." *American Journal of Sociology* 115:405-50. doi:10.1086/599247.

In text cite:

[Kossinets and Watts 2009, 411]

Article in a newspaper or popular magazine

Newspaper and magazine articles may be cited in running text ("As Sheryl Stolberg and Robert Pear noted in a New York Times article on February 27, 2010..."); they are commonly omitted from a reference list. The following examples show more formal versions of the citations. If you consulted the article online, include a URL; include an access date only if your discipline requires one. If no author is identified, begin the citation with the article title.

Reference List (hanging indent):

Mendelsohn, Daniel. 2010. "But Enough about Me." *New Yorker*, January 25.

In text cite:

[Mendelsohn 2010, 68]

Reference List (hanging indent):

Stolberg, Sheryl Gay, and Robert Pear. 2010. "Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote." *New York Times*, February 27. <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>.

In text cite:

[Stolberg and Pear 2010, 12]

WEBSITE

A citation to website content can often be limited to a mention in the text ("As of July 19, 2008, the McDonald's Corporation listed on its website . . ."). If a more formal citation is desired, it may be cited as in the examples below. Because such content is subject to change, include an access date or, if available, a date that the site was last modified. In the absence of a date of publication, use the access date or last-modified date as the basis of the citation.

Bibliography (hanging indent):

Google. 2009. "Google Privacy Policy." Last modified March 11. <http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.

In text cite:

[Google 2009]

Reference List (hanging indent):

McDonald's Corporation. 2008. "McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts." <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

In text cite:

[McDonald's 2008]

Jurnal 2017-yil 26-oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot va axborot agentligi tomonidan 0936-raqam bilan ro'yxatdan o'tgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo'lgan ro'yxatga kiritilgan (30.10.2021. № 308/6).

Tahririyatga kelgan maqolalar mualliflarga qaytarilmaydi.

Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos
Hojib ko'chasi 103-uy.
Telefonlar: +99871 281-45-11, +99871 281-41-93.
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz
E-mail: uzlangcult@gmail.com

Bosishga 30.03.2024-yilda ruxsat etildi.
Bichimi 70x100 1/16, Ofset bosma. "Cambria" garnituras.
Shartli b.t. 7,51. Nashr b.t. 7,62.

"O'zbekiston: til va madaniyat" jurnali tahririyatida
tayyorlandi va sahifalandi.
"YASHNOBOD NASHR" bosmaxonasida chop etildi.
Adadi 300 nusxa. Buyurtma №2.
Bosmaxona manzili: Toshkent shahar Yashnobod tumani,
58-a harbiy shaharcha.